

Janusz Królikowski

Maryja w perspektywie prawdy o Ojcu : kilka uwag o mariologii Ojców kapadockich

Salvatoris Mater 1/2, 198-209

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Cóż mamy począć z tobą, człowiecze? Dopóki Bóg przebywał na wysokościach, nie szukałeś Go, a gdy przyszedł do ciebie i przebywa z tobą w ciele, nie chcesz Go przyjąć! Może nawet pytasz, czemu jesteś spokrewniony z Bogiem? Wiedz zatem, że dlatego Bóg jest w ciele, iż to przekłete ciało winno się uświęcić tak, aby słabe mogło wzmocnić, oddalone od Boga do Niego się zbliżyć, wyrzucone z raju mogło wrócić do nieba. Co było narzędziem tego zbawczego planu? Ciało świętej Dziewicy. Kto dał temu początek? Duch Święty i ocieniająca moc Najwyższego – św. Bazyli Wielki¹.

W Kościele drugiej połowy IV wieku wyjątkową rolę odegrali trzej wielcy Ojcowie wywodzący się z Kapadocji: św. Bazyli Wielki, św. Grzegorz z Nazjanzu i św. Grzegorz z Nyssy, zainteresowanie którymi przeżywa dzisiaj swoisty renesans. Ich działalność i ich refleksja

Ks. Janusz Królikowski

Maryja w perspektywie prawdy o Ojcu. Kilka uwag o mariologii Ojców kapadockich

SALVATORIS MATER
1 (1999) nr 2, 198-209

teologiczna, wpisujące się w ramy szalejących wówczas kryzysów dogmatycznych, doprowadziły między innymi do tryumfu doktryny chrystologicznej z Nicei nad arianizmem, oraz w decydującym stopniu wyznaczyły na przyszłość kierunki rozwoju doktryny trynitarniej, która w dużym stopniu zo-

stała uznana za oficjalną na Soborze Konstantynopolitańskim w 381 r., przy znaczącym osobistym udziale w nim obydwu Grzegorzów.

W pismach Ojców kapadockich jest również obecna doktryna mariologiczna, posiadająca duże znaczenie teologiczne. Chociaż teksty mariologiczne, jakie odnajdujemy w ich pismach, z liczebnego punktu widzenia przedstawiają się raczej skromnie, to jednak znacząca jest ich wartość dogmatyczna².

¹ BAZYLI WIELKI, *Homilia in sanctam Christi generationem* 3: PG 31, 1462-1464; tłumaczenie polskie według: *Ojcowie Kościoła greccy i syryjscy. Teksty o Matce Bożej*, (*Beatam me dicent*, 1, red. S.C. NAPIÓRKOWSKI OFM Conv.), tł. W. Kania, Niepokalanów 1981, 76.

² Ogólne opracowania o mariologii Ojców kapadockich, por. S.S. FEDYNIAK, *Mariologia apud Patres Orientales (Basilium Magnum, Gregorium Naziansenum et Gregorium Nyssenum)*, Roma 1958; M. SIMONETTI, *La crisi ariana nel IV secolo*, Institutum Patristicum „Augustinianum”, Roma 1975; G. SÖLL, *Die Mariologie der Kappadozier im Lichte der Dogmengeschichte*, „Theologische Quartalschrift” 131(1951) 163-188, 288-319, 426-457.

Odnosnie do niniejszego opracowania, które ma włączyć się w ramy teologicznego pogłębienia relacji zachodzących między Maryją i Bogiem Ojcem należy od razu zauważyć, że mariologia Kapadoczyków ma dominujący charakter chrystologiczny, co wynika z samego kontekstu, w którym była rozwijana, a który stanowi kontrowersja związana z arianizmem, a także z innymi herezjami³. Te kontrowersje chrystologiczne w sposób bezpośredni stawiały także problem mariologiczny. Zagadnienie relacji Maryja – Ojciec nie zostało więc wprost podjęte i rozwinięte, co jednak nie uzasadnia zaniechania poszukiwań w tym względzie, jeśli uwzględni się jak wielkie znaczenie nadali Ojcowie kapadoccy „monarchii Ojca” w całej swojej teologii. Można więc łatwo stwierdzić, że perspektywa prawdy o Bogu Ojcu stanowi stałą perspektywę ich refleksji teologicznej, a wszystkie podjęte przez nich zagadnienia, w większym bądź mniejszym stopniu, służą jej podkreśleniu i pełniejszemu wydobyciu. By to uzasadnić wystarczy sięgnąć do dzieł dogmatyczno-apologetycznych wielkich Ojców z Kapadocji. W tym też kluczu spróbujemy tutaj spojrzeć na ich teksty mariologiczne.

1. Maryja w ekonomii Bożej

Patriarchą Ojców kapadockich i punktem odniesienia dla teologii kapadockiej jest św. Bazyle Wielki (+ 377). Doktryna maryjna św. Bazylego ma dogłębne zakorzenienie chrystologiczne⁴, na co można znaleźć dowody w jego dwóch najważniejszych tekstach mariologicznych, jakimi są *Homilia in sanctam Christi generationem*⁵ i *Epistola 261*. W osobie Dziewicy Maryi widzi on przede wszystkim Matkę Emmanuela, zapowiedzianą przez proroka Izajasza (Iz 7, 14). W Jej łonie urzeczywistniło się misterium wcielenia, przez które Syn Boży przyszedł do ludzi, przyjmując ludzkie ciało oraz jednocząc się z ludźmi. W ukazywaniu Maryi w tym misterium Bazyle koncentruje się na Jej *funkcji* macierzyńskiej i Jej znaczeniu soteriologicznym. Takie ujęcie wynika przede wszystkim z akcentu położonego w jego teolo-

³ Por. S. LONGOSZ, *Chrystologia Ojców kapadockich*, „Vox Patrum” 17(1997) z. 32-33, 155-176.

⁴ O mariologii św. Bazylego por. L. GAMBERO, *L'omelia sulla generazione di Cristo di Basilio di Cesarea. Il posto della Vergine Maria*, „Marian Library Studies” 13-14(1981-1982) 1-220; TENZE, *Cristo e sua Madre nel pensiero di Basilio di Cesarea*, „Marianum” 44(1982) 9-47.

⁵ Jakkolwiek przez dłuższy czas dyskutowano kwestię autorstwa tej homilii, to dzisiaj wydaje się raczej nie podlegać dyskusji fakt Bazylego jako jej autora; por. L. GAMBERO, *L'omelia sulla generazione...*

gii na ekonomii, która jest również właściwym miejscem obecności Maryi oraz realizowania się Jej macierzyństwa. Jeden raz Bazyli nazywa Maryję *Theotókos*⁶.

Jeśli chodzi o inne ważne elementy w doktrynie maryjnej Bazylego, to na uwagę zasługuje podkreślenie dziewictwa Maryi oraz odpowiedniości Jej małżeństwa z Józefem, wynikającej z konieczności obrony Boskiej godności małżeństwa⁷. Bazyli mówi o świętości Maryi, pochwalając Jej czystość i wytrwałość w świętości stanu dziewiczego. Przypuszcza, że Maryja mogła w czasie ukrzyżowania przeżywać wątpliwości w wierze, ale Jezus utwierdził Jej wiarę, podobnie jak utwierdził wiarę swoich uczniów. W ten sposób Maryja jest wzorem wiary⁸.

Dla wydobycia z teologii św. Bazylego podstawowej relacji między Maryją i Ojcem szczególnie ważny jest fragment z *Adversus Eunomium*, w którym uzasadnia, że Syn Maryi jest wiecznym Słowem: *Zauważ, z jaką stanowczością i jasnością słowa Boże potwierdzają swoim świadectwem zrodzenie Syna, które sięga wieczności. Mateusz stał się egzegetą zrodzenia według ciała, jak stwierdza on sam: „Księga zrodzenia Jezusa Chrystusa, Syna Dawida” (Mt 1, 1). Marek rozpoczyna Ewangelię od przepowiadania Jana, mówiąc: „Początek Ewangelii Jezusa Chrystusa, jak jest napisane u proroka Izajasza: Głos wołającego na pustyni” (Mk 1, 1; Iz 40, 3). Łukasz natomiast, wychodząc od wydarzeń cielesnych, wnika w teologię. Ewangelista Jan, pisząc jako ostatni, podnosi oczywiście myśl ponad rzeczy zmysłowe i ponad czas, który jest konsekwencją tych ostatnich, a podniesiony mocą Ducha, zbliżył się do tego, co jest ponad tymi wszystkimi rzeczami, stwierdzając, że chociaż poznaliśmy Chrystusa w ciele, to teraz już Go nie znamy (por. 2 Kor 5, 16). Wychodząc z tej zasady i stawiając na boku, w swojej doktrynie, wszystkie pojęcia o charakterze cielesnym i czasowym, przekroczył on – jeśli chodzi o wzniosłość poznania – poprzednie przepowiadanie ewangeliczne. Nie z Maryi, mówi, miał początek ani równocześnie z Nią. Jak zatem? „Na początku było Słowo, a Słowo było u Boga i Słowo było Bogiem (J 1, 1). Wieczna hipostaza, zrodzenie bez cierpienia, majestat natury, jaką posiada wraz z Ojcem⁹.*

⁶ BAZYLI WIELKI, *Homilia in sanctam Christi generationem* 5: PG 31, 1468.

⁷ TAMŻE, 3: PG 31, 1464A-C.

⁸ Bazyli rozwija to zagadnienie, interpretując zapowiedź Symeona o mieczu, który miał przebić duszę Maryi. Por. *Epistola* 260, 9: PG 32, 965C – 968A.

⁹ TENZE, *Adversus Eunomium* 2, 15: SCh 305, 58 (PG 29, 601A-C).

Relacja między Maryją i Ojcem jest więc dla Bazylego w sposób podstawowy, tak bardzo droga dla trzech Kapadoczczyków, relacją między „ekonomią” i „teologią”, to znaczy relacją między Bogiem objawiającym się w historii zbawienia i Bogiem w Jego wewnętrznym życiu. Maryja, jako rodząca Chrystusa, pełni w ekonomii w stosunku do wiecznego Syna rolę analogiczną do tej, jaką pełni w stosunku do Niego Ojciec, rodząc Go w wieczności. Z tego powodu macierzyńska rola Maryi posiada, wspomniany wcześniej, charakter *funkcjonalny*, gdyż jest ukierunkowana na spełnienie się wiecznego zamysłu zbawczego Ojca.

Patrząc *od strony Ojca*, czyli od strony teologii, jest to funkcja służebna, mająca na względzie zjednoczenie hipostatyczne dwóch natur, Boskiej i ludzkiej, w Jezusie Chrystusie, ukazująca, że Syn Boży stał się współistotny ludziom. Ta funkcja ma szczególne znaczenie ze względu na realizm zbawienia, jakiego dokonał Chrystus przez wcielenie, będąc oparta na klasycznym pryncypium soteriologicznym, według którego to zostało zbawione, co zostało przyjęte we wcieleniu przez Syna Bożego. Pełne konsekwencje tego faktu uzasadnił Bazyl w liście 261, w którym stwierdza m.in.: *Gdyby zatem przyjście Pana nie nastąpiło w ciele, to za nasze odkupienie Odkupiciel nie zapłaciłby śmiercią i sam z siebie nie zniweczyłby władcy śmierci. Gdyby bowiem czym innym było to, co podlega śmierci, a czym innym to, co Pan sobie przybrał, śmierć nie poniechalaby swego dzieła, a cierpienia ciała, w którym Bóg zagościł, nie przyniosłyby nam żadnego pożytku, Pan nie zabiłby grzechu w ciele, nie zostalibyśmy ożywieni w Chrystusie, my, którzy pomarliśmy w Adamie, to, co upadło, nie zostałoby podźwignięte, to, co zwichnięte, nie zostałoby naprostowane, a to, co dla Boga stało się obce przez podstęp węża, nie weszłoby z Nim w zażyłość. Wszystkie te dobrodziejstwa podważane są przez tych, którzy orzekają, że Pan przyszedł do nas mając ciało niebiańskie. Na cóż trzeba by było Świętej Dziewicy, jeśli nie z Adamowej gliny miało być pobrane ciało, w którym Chrystus zagościł? Któż bowiem byłby tak zuchwały, iżby dzisiaj w sofistycznych wypowiedziach odnawiać dawno już przebrzmiały pogląd Walentyna, i to jakoby powołując się na świadectwo Pisma¹⁰.*

Patrząc *od strony Maryi*, czyli od strony ekonomii, w którą Maryja wpisuje się w szczególny sposób poprzez dziewicze zrodze-

¹⁰ TENŹE, *Epistola* 261, 2: PG 32, 969B-C; tłumaczenie polskie według: BAZYLI WIELKI, *Listy*, tł. W. Krzyżaniak, PAX, Warszawa 1972, 323-333. Por. *Homilia in sanctam Christi generationem* 2-3: PG 31, 1461B – 1464A; por. przypis 1.

nie Chrystusa, Jej funkcja zmierza do ukazania Chrystusa jako Absolutu oraz wiecznego i absolutnego charakteru zjednoczenia Syna z Ojcem, czyli do Ich wiecznej „współistotności”. Jest to dla Bazylego bardzo ważny argument za wiecznością i Boskością Słowa. Z tego powodu nazywa on symbolicznie Maryję „warsztatem – *ergasterion*” wcielenia¹¹. Przy pomocy tego obrazu Bazyli podkreśla, że podmiotem czynnym wcielenia dokonującego się przez Maryję jest Ojciec, działający swoją „osłaniającą mocą”, i Duch Święty. Maryja jest tą, która daje wiecznemu Słowu ciało, w którym potwierdza On swoją Boską tożsamość, sama pozostając pierwszym znakiem Jego Boskości.

Najważniejszą konsekwencją takiego ustawienia relacji między Maryją i Ojcem, jest obrona biblijnego obrazu Boga. Podstawowe źródło danych dla konstruowania tego obrazu stanowi ekonomia i ona stanowi kryterium jego autentyczności. Na szczególne wypuklenie w tym obrazie w naszym kontekście zasługuje właśnie podkreślenie relacji *współistotności* Ojca i Syna, która jest konstytutywna dla relacji *zbawienia*, jaką wcielony Syn Boży ofiaruje człowiekowi jako współistotny z nim poprzez swoją ludzką naturę, realizując zbawczy zamysł Ojca. Relacja Maryi z Ojcem stanowi punkt odniesienia dla objawienia tej pierwszej relacji oraz zapewnia realizm tej drugiej.

Grzegorz z Nazjanzu (+ 390), wielki przyjaciel św. Bazylego, ze względu na wyjątkowość zaprezentowanej refleksji teologicznej, a zwłaszcza za obronę Bóstwa Chrystusa, otrzymał wzniosłe imię „Teologa”¹². Szczególne znaczenie w jego dorobku teologicznym zajmują tak zwane „mowy teologiczne” oraz *Epistola 101* zaadresowana do Kledoniusza. Ten list ma duże znaczenie nie tylko dla chrystologii, lecz także dla mariologii, ponieważ Grzegorz używa w nim tytułu *Theotókos* i broni go. Ważność tego listu jest potwierdzana przez fakt, że Sobór Efeski zacytował jego długi fragment, a Sobór Chalecedoński włączył go w całości do swoich akt.

W dziełach Grzegorza z Nazjanzu jest tylko kilka tekstów mariologicznych, ale wpisują się one nieodłącznie w historię doktryny maryjnej oraz kultu maryjnego. Grzegorz Teolog jako pierwszy uznaje

¹¹ TENŻE, *Homilia in sanctam Christi generationem* 3: PG 31, 1464A. Por. EPIFANIUSZ, *Ancoratus* 40: PG 43, 88D.

¹² Por. J. M. SZYMUSIAK, *Grzegorz Teolog. U źródeł chrześcijańskiej myśli IV wieku*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań – Warszawa – Lublin 1965; F. TRISOGLIO, *Gregorio di Nazianzo il teologo (Studia Patristica Mediolalensia, t. 20)*, Vita e Pensiero, Milano 1996; TENŻE, *Gregorio di Nazianzo*, Tielle Media, Roma 1999.

tytuł *Theotókos* za właściwe kryterium prawowierności. Antycypując Sobór Efeski wykazał, że ten tytuł jest gwarancją jedności osoby w Chrystusie i prawdy wcielenia¹³.

Grzegorz naucza wprost o dziewictwie Maryi *in partu* oraz przedstawia Jej dziewictwo w taki sposób, że wydobywa zarazem jego wartość wzorczą i ascetyczną¹⁴. Mówi o takim uprzednim oczyszczeniu Dziewicy przez Ducha Świętego w chwili zwiastowania, które uzdolniło Ją do poczęcia Syna Bożego¹⁵. W końcu znajdujemy u niego cenne świadectwo dotyczące wiary we wstawiennictwo Maryi¹⁶.

Zasadnicza perspektywa mariologiczna Grzegorza z Nazjanzu, jeśli chodzi o relację między Maryją i Bogiem Ojcem, pokrywa się z perspektywą zaprezentowaną przez Bazylego Wielkiego, to znaczy opiera się na ekonomii, akcentując jej aspekt soteriologiczny. Na potwierdzenie można przytoczyć fragment mariologiczny z mowy 38: *Było nią (tzn. pomocą dla człowieka) samo Słowo Boga, przedwieczne, niewidzialne, nieuchwytnie, bezcielesne, początek z początków, światłość ze światłości, źródło żywota i nieśmiertelności, odbicie piękności pierwowzoru, nienaruszalna pieczęć, niezmienny obraz, granica i myśl Ojca. Ono idzie do własnego obrazu, przyjmuje ciało z powodu ciała, dla mej duszy łączy się z myślącą duszą, aby podobnym oczyścić podobne, i staje się człowiekiem pod każdym względem z wyjątkiem grzechu. Narodził się z dziewicy, oczyszczonej wprzód przez Ducha Świętego na duszy i ciele – jak bowiem z jednej strony trzeba było, by uwyższone zostało dziewictwo – a wystąpił jako Bóg z tym, co przybrał na siebie, jako jedność złożona z dwóch przeciwieństw, ciała i ducha, z których jedno ubóstwiało, a drugie zostało ubóstwione¹⁷. W mowie 40 czytamy: Syn Boży, przedwieczne słowo, zrodzone z Ojca beczasowo i bezcielesnie, w ostatnich dniach stał się ze względu na ciebie i Synem człowieczym, zrodzonym z dziewicy Maryi w sposób tajemniczy i bez skazy – gdyż nie może być skazone to, co łączy się z Bogiem, i przez co przychodzi zbawienie – w całości człowiek, a zarazem i Bóg, za całego skazonego człowie-*

¹³ Por. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Epistola 101, ad Cledonium*: PG 37, 177A – 180A.

¹⁴ Por. TENŻE, *Poemata moralia 1*, 189-208: PG 37, 537A – 538A.

¹⁵ Por. TENŻE, *Poemata dogmatica 9*, 42-69: PG 37, 460A – 462A; *Oratio 38*, 12: PG 36, 325B-C.

¹⁶ Por. TENŻE, *Oratio 24*, 9-11: PG 35, 1177C – 1181A.

¹⁷ TENŻE, *Oratio 38*, 12: PG 36, 325B-C; tłumaczenie polskie według: GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Mowy wybrane*, pr. zbior., PAX, Warszawa 1967, 421-422.

ka, aby ci całemu dać zbawienie, zmazawszy całe potępienie za grzech, będąc wolnym od zmienności przez (swoje) bóstwo, a podległym zmianom i cierpieniu przez przyjęcie człowieczeństwa. Na tyle On stał się przez ciebie człowiekiem, na ile ty stajesz się przez Niego Bogiem¹⁸.

Grzegorz z Nyssy (+394), trzeci z wielkich Kapadoczczyków, przez dłuższy czas pozostawał w cieniu swego brata Bazylego i jego przyjaciela Grzegorza. Dopiero w ostatnich dziesięcioleciach doczekał się dowartościowania, na jakie sobie zasłużył jako filozof, teolog i mistyk¹⁹. Grzegorz mówi o Maryi w homilii na Boże Narodzenie, w traktacie o dziewictwie, w komentarzu do *Pieśni nad pieśniami*, w życiorysie Grzegorza Cudotwórcy, w dziełach polemicznych przeciw Eunomiuszowi i przeciw Apolinaremu.

W polemice z Apolinarem z Laodycei Grzegorz z Nyssy stwierdza prawdziwe i rzeczywiste macierzyństwo Maryi, broniąc pełnego człowieczeństwa w Chrystusie. Jego ludzka natura nie ma charakteru preegzystującego; posiadał wszystkie przymioty człowieka: ciało, duch, dusza obdarzona wolną wolą, rozum²⁰. Ponieważ Chrystus jest Synem Maryi, Maryja jest Matką Bożą – *Theotókos* (używa pięć razy tego pojęcia)²¹. Głosząc szeroko dziewictwo Maryi, podkreśla, że ma ono charakter „znaku”, który – z jednej strony – wskazuje na interwencję Bożą w poczęciu Dziecka oraz na Jego Boskość, a z drugiej poświadcza znaczenie dziewiczego życia, które jako dar Bóg przez Maryję przekazał ludziom²². Wyjaśniając Łk 1, 34 wydaje się formułować tezę o ślubie dziewictwa złożonym przez Maryję²³.

Grzegorz rozwinął paralelizm Ewa – Maryja, dodając do niego nową treść: bólowi Ewy w rodzeniu dzieci przeciwstawia radość Maryi w zrodzeniu Syna Bożego. Utrzymuje, że Maryja udała się z Magdaleną do grobu Jezusa, gdyż nie mogła być pozbawiona dobrej nowiny o zmartwychwstaniu ta, która do końca pozo-

¹⁸ TENŹE, *Oratio* 40, 45: PG 36, 424B-C; (tl. pol. GRZEGORZ Z NAZJANZU, *Listy...*, 462).

¹⁹ Por. H.U. VON BALTHASAR, *Présence et Pensée. Essai sur la Philosophie Religieuse de Grégoire de Nysse*, Beauchesne, Paris 1942; W. VÖLKER, *Gregor von Nyssa als Mystiker*, Wiesbaden 1955.

²⁰ Por. GRZEGORZ Z NYSSY, *Adversus Apollinarem* 6: PG 45, 1136B-D; TAMŹE, 13: PG 45, 1148B-D; TENŹE, *Adversus Eunomium* 2: PG 45, 492A-C.

²¹ Por. np.: TENŹE, *Epistola III*: PG 46, 1024A.

²² Por. TENŹE, *De virginitate* 2: PG 46, 324A-B.

²³ Por. TENŹE, *In nativitate Domini*: PG 56, 1140B – 1141A. O znaczeniu teologii dziewictwa Maryi u św. Grzegorza z Nyssy por. M. GORDILLO, *La virginidad transcendente de Maria Madre de Dios en San Gregorio de Nissa y en la antigua tradición de la Iglesia*, „Estudios Marianos” 21(1960) 117-155.

stała wiernie pod krzyżem. W swojej mariologii szeroko korzysta z prorocत्व starotestamentowych: Iz 7, 14; Iz 8, 3; Ez 44, 1; Wj 15, 20-21. U Grzegorza, w końcu, znajdujemy najstarszy opis ukazania się Maryi²⁴.

Jak u Grzegorza Teologa, tak również u Grzegorza Mistyka odnajdujemy tę samą perspektywę, jaką odnośnie do relacji między Maryją i Ojcem zarysował Bazyl. Odnajdujemy ją na przykład w *Adversus Eunomium: Ktoś słysząc słowa: „Na początku było Słowo i Słowo było Bogiem”* (J 1, 1) i *Słowo wyszło od Ojca* (por. J 16, 28), zaczyna zarażać i niszczyć dogmat tak przejrzysty pojęciami grubiańskimi i ciemnymi, jak na przykład takie: jeśli rodzi, to czyż nie dzieli się jego substancja? Myśli obrzydliwe, bezbożne i nieczyste! Ten kto mówi coś podobnego, dlaczego nie chce zrozumieć tego, że Bóg, który się objawia nie za pośrednictwem ciała przyjmuje ludzką cierpietliwą naturę, w celu wyposażenia się w ciało. Natomiast dziecko narodziło się dla nas za sprawą Ducha Świętego – i ani Dziewica nie cierpiała niczego ani Duch nie doznał żadnego pomniejszenia, ani moc Najwyższego nie została podzielona. Rzeczywiście, Duch pozostał cały; moc Najwyższego również pozostała niezmienną. Jeśli chodzi o Dziecko, to narodziło się całe i w niczym nie naruszyło integralności Matki. Ciało zostało więc zrodzone z ciała, ale bez wpływu pożądliwości. Jednak Eunomiusz nie dopuszcza, aby „blask chwały” (Hbr 1, 3), narodził się z samej chwały. Nie rozumie, że chwała, w zrodzeniu światła, nie pomniejsza się ani nie dzieli. Zresztą, także sama myśl człowieka jest rodzona z myśli, nie ulegając podziałowi. Natomiast Słowo Boskie, według nich, nie może być zrodzone z Ojca, gdyż w ten sposób uległaby podziałowi Ich natura. Kto jest jednak tak nierozsądny, by nie zrozumieć absurdalnego charakteru podobnego nauczania²⁵.

Elementem nowym i ważnym, który zauważył Grzegorz z Nyssy, jest związek między czystością Maryi i Ojcem, a mianowicie Jej czystość ma nie tylko wymiar moralny i wskazujący na działanie Boga i Jego przyjście na świat, ale jest w ekonomii „obrazem” transcendencji Boga oraz znakiem obecności Ojca w świecie i duszy człowieka²⁶. Misterium dziewiczej czystości Maryi może być więc traktowane jako element objawienia misterium Ojca w Nowym Testamencie.

²⁴ Por. GRZEGORZ Z NYSSY, *De vita Gregorii Thaumaturgi*: PG 46, 910C – 912C. Por. M. STAROWIEYSKI, *Najstarszy opis mariofanii*, „Vox Patrum” 8(1988) z. 15, 735-744.

²⁵ Por. GRZEGORZ Z NYSSY, *Adversus Eunomium 2*: PG 45, 492A-C.

²⁶ Por. TENŻE, *De virginitate 2*: PG 46, 324A-B; *In nativitate Domini*: PG 46, 1133D – 1136B.

3. Implikacje

Z tego uogólniającego spojrzenia na mariologię Ojców kapadockich można wyprowadzić kilka wniosków dla aktualnej refleksji mariologicznej oraz dla poszukiwania relacji między Maryją i Bogiem Ojcem. Jest to problem tym aktualniejszy, im bardziej mariologia współczesna zaczyna zwracać się w kierunku ujęć historiozbowczych, jaki zainspirował ostatni sobór powszechny, które są równocześnie ujęciami, jakie zaprezentowali Ojcowie kapadoccy.

3.1. Ekonomia i teologia

Rysem bardzo charakterystycznym refleksji mariologicznej Ojców kapadockich jest jej skoncentrowanie się na ekonomii, czyli objawieniu się Boga w historii. Jest ono jednak wolne od jednostronności, a zwłaszcza nie posiada cech redukcyjnych biblicyzmu, ponieważ jego naturalnym dopełnieniem jest „teologia”, to znaczy refleksja o Bogu rozważanym w Jego wewnętrznym życiu, i taki jest zasadniczy kierunek ich refleksji: przechodzić od ekonomii do teologii²⁷. W tym znaczeniu w refleksji o Maryi Dziewicy ekonomia służy Ojcom kapadockim do zrozumienia relacji zachodzącej między Ojcem i Synem nie tylko w ramach ekonomii, ale w Trójcy immanentnej, gdyż tylko to z kolei pozwala na właściwe ujęcie, czym jest ekonomia Boża i jakie są jej konsekwencje. Jest na przykład interesujące i ważne, iż refleksja o dziewiczym narodzeniu Chrystusa z Maryi jest przez nich wykorzystywana do ukazania „współistotności” Ojca i Syna w Trójcy.

Z teologii Ojców kapadockich można wyprowadzić ważne inspiracje dla metodologii mariologicznej, a zwłaszcza zachętę do rozwijania mariologii systematycznej, gdyż tylko na jej gruncie da się wyprowadzić całe jej znaczenie w ramach *nexus mysteriorum*. Zauważenie i dowartościowanie takiego ujęcia mariologii mogłoby przyczynić się do pogłębienia niektórych klasycznych zagadnień mariologicznych, które dzisiaj są traktowane w sposób redukcyjny bądź w ogóle zapomniane, jak na przykład dziewictwo Maryi, oraz szerszego ukazania implikacji egzystencjalnych wynikających z misterium Maryi.

Jeśli chodzi o nasze zagadnienie relacji między Maryją i Ojcem, to myślę, że zasygnalizowany tu problem, wylaniający się z mariolo-

²⁷ Por. E. OSBORN, *Theology and Economy in Gregory the Theologian*, w: *Logos. Festschrift für Luise Abramowski zum 8. Juli 1993*, red. H.CH. BRENNECKE, E.L. GRASMÜCK, CH. MARKSCHIES, Walter de Gruyter, Berlin – New York 1993, 361-383.

gii Kapadoczyków, nie tyle dostarcza nam treści dotyczących tej relacji, co raczej ukazuje nam poprawny sposób, w jaki powinniśmy do niego podejść w ramach naszych współczesnych refleksji.

3.2. Monarchia Ojca

Jednym z zagadnień dogmatycznych szczególnie ważnych dla Ojców kapadockich było zagadnienie *monarchii Ojca*, przez którą podkreślali absolutne pierwszeństwo Ojca w Trójcy oraz Jego wszechmoc²⁸. Doktryna dotycząca monarchii Ojca pozwoliła im na wypracowanie takiej teorii dotyczącej relacji Osób Bożych między sobą, która nie tylko zachowywała Ich jedność, ale stanowiła dla niej oparcie. Trzy Osoby są ukonstytuowane przez reprezentacje obiektywne jedyne go Bytu Bożego. Zrodzenie Syna i pochodzenie Ducha zakładają takie relacje między trzema Osobami, które prowadzą do odkrycia rzeczywistej Jedyności Bożej.

W tym miejscu nie interesuje nas bliżej kapadocka refleksja trynitarna i jej specyficzne konsekwencje w tym zakresie, ale chodzi nam o jej zasadniczą perspektywę oraz jej konsekwencje metodologiczne dla określenia specyfiki ich mariologii. Trzeba tutaj przede wszystkim zauważyć, że ta mariologia, podobnie jak cała ich refleksja teologiczna, powinna być czytana i interpretowana w ramach tej podstawowej troski teologicznej Ojców kapadockich, jaką jest troska o obronę i wyjaśnienie monarchii Ojca. Coś takiego można z łatwością stwierdzić w cytowanych wyżej ich tekstach mariologicznych, co pozwala między innymi na wyprowadzenie ważnego dla nas w tym miejscu wniosku, że Maryja jest w ekonomii obrazem monarchii Ojca. Jej dziewicze macierzyństwo ukazuje monarchiczny charakter relacji Ojca do Syna, a Jej dziewicze życie jest przedłużeniem tego obrazu oraz jego egzystencjalnym potwierdzeniem.

Uczestniczenie Maryi w misterium wcielenia i sposób tego uczestniczenia jest ponadto jednym z elementów ekonomii, przez który okazuje się, że Ojciec – *Monarcha* jest także pierwszym podmiotem tej ekonomii, gdyż to Jego zamysł zbawczy realizuje się przez zrodzenie Syna i posłanie Ducha Świętego.

²⁸ Por. G.-L. PRESTIGE, *Dieu dans la pensée patristique* (tl. z ang.), Aubier, Paris 1954, passim; C. MORESCHINI, *Dio Padre negli scritti dei Padri Cappadoci*, w: *Dizionario di spiritualità biblico-patristica. I grandi temi della S. Scriptura per la „lectio divina”*, red. S.A. PANIMOLLE, t. 1: *Abbà – Padre*, Borla, Roma 1992, 279-296; TENZE, *La Persona del Padre nella teologia di Gregorio Nazianzeno*, „*Vetera Christianorum*” 28(1991) 77-102.

3.3. Zbawienie

Innym ważnym zagadnieniem, jakie ściśle łączy się z mariologią Ojców kapadockich jest zagadnienie zbawienia. Jak już zostało wspomniane ich mariologia posiada podstawową perspektywę chrystologiczną, a zatem jako taka jest ściśle złączona z soteriologią. Warto zauważyć tutaj na czym polega istota problemu²⁹.

Właściwie cała patrystyczna refleksja teologiczna rozwija się w ramach horyzontu soteriologicznego, czego szczególną koncentrację zauważamy w ramach debaty chrystologiczno-trynitarniej, jaka miała miejsce w IV wieku. Znaczenie soteriologiczne tej debaty naznaczyło na stałe całą teologię chrześcijańską, gdyż w jej ramach został radykalnie postawiony problem „być albo nie być” chrześcijaństwa. Począwszy od cesarza Konstantyna aż do naszych czasów, powierzchowni obserwatorzy problemu ciągle na nowo chcą widzieć w ówczesnej kontrowersji interesy spekulatywne lub po prostu pustą walkę słowną. W rzeczywistości chodzi tutaj o coś bardzo istotnego, a mianowicie o zagwarantowanie realizmu zbawczego związanego z osobą Jezusa Chrystusa i Jego dziełem. Najpierw św. Atanazy, a potem Ojcowie kapadoccy zauważyli ten problem z wyjątkową wyrazistością.

Wspomniani Ojcowie, jako ludzie religijni i praktyczni, posiadali dogłębne wycucie faktu, iż pomniejszanie Bóstwa Chrystusa naraża na niebezpieczeństwo podstawę zbawienia chrześcijańskiego, a samo chrześcijaństwo zostaje narażone na niebezpieczeństwo zagubienia istotnej relacji z Chrystusem. Jeśli Chrystus byłby tylko stworzeniem Ojca, to nie mógłby Go reprezentować ani w pełni Go objawić. To z kolei oznaczałoby, że Chrystus nie mógłby doprowadzić świata do zjednoczenia z Ojcem. Odrzucenie Boskości Chrystusa uniemożliwia nawiązanie komunii z Ojcem, nieużyteczność odkupienia za pośrednictwem Chrystusa (jako człowiek sam potrzebowałby odkupienia) oraz rezygnację ze wszystkich dóbr, zgodnie z Pismem, wysłużonych przez Chrystusa. Nie dziwi więc, że soteriologia stanowi ważny element w ramach refleksji mariologicznej Ojców kapadockich, gdyż Maryja jest „narzędziem” gwarantującym realizm i wartość zbawczych działań Trójcy Świętej, a tym samym otwiera się droga do pogłębienia relacji między Maryją, Matką Zbawiciela, i Ojcem w ramach soteriologii.

²⁹ Szerzej na ten temat por. B. STUDER, *Dio salvatore nei Padri della Chiesa. Trinità-cristologia-soteriologia* (tł. z niem.), Borla, Roma 1986.

Ks. dr Janusz Królikowski
Papieski Uniwersytet Świętego Krzyża (Rzym)
Instytut Teologiczny (Tarnów)

Al. Matki Bożej Fatimskiej 39
PL – 33-100 Tarnów
e-mail: jkroliko@wsd.tarnow.pl

Maria nella prospettiva del Padre. Alcune osservazioni sulla mariologia dei Padri cappadoci

(Riassunto)

L'articolo presenta alcune osservazioni sulla mariologia dei tre grandi Padri della Cappadocia: san Basilio Magno, san Gregorio Nazianzeno e san Gregorio Nisseno. La loro attività ecclesiale e il loro insegnamento hanno contribuito in misura determinante al trionfo della dottrina di Nicea sull'eresia ariana e hanno profondamente marcato la successiva riflessione teologica, soprattutto per quanto riguarda la dottrina trinitaria e la cristologia. Notevole è il loro interesse per la Madonna. I loro testi mariani, anche se numericamente limitati, racchiudono un grande valore teologico.

La mariologia dei Padri cappadoci ha soprattutto il carattere cristologico e soteriologico, ma possiamo trovare in essa anche le ispirazioni riguardanti la comprensione della relazione tra Maria *Theotókos* e il Padre. Queste ispirazioni si riferiscono all'approfondimento nell'ambito mariologico della relazione tra „economia” e „teologia”, alla possibilità di vedere teologicamente la Madonna alla luce della „monarchia del Padre” e del suo disegno salvifico.